

ПОСТХРИСТІЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: АРХЕОФУТУРИСТИЧНИЙ ПРОГНОЗ

У статті розглянуто нове на сьогодні явище суспільної рефлексії на сутнісні аспекти християнства, які стали доступними завдяки зняттю табу на вивчення Біблії; знайомство зі «святим письмом» супроводжується переоцінкою духовних вартостей, що сприяє глибшому розумінню світової релігії як глобального засобу маніпуляції людською свідомістю. Грунтуючись на працях європейських філософів та аналізі фактичних даних сучасного релігієзнавства, авторка статті робить прогноз щодо майбутнього постхристиянського суспільства.

Ключові слова: *постхристиянське суспільство, археофутуризм, філософія людини, «вічне повернення», «філософія майбутнього».*

В статье рассмотрено новое на сегодня явление общественной рефлексии на существенные аспекты христианства, ставшие доступными благодаря снятию табу на изучение Библии; знакомство со «святым писанием» сопровождается переоценкой духовных ценностей, что способствует углубленному пониманию мировой религии как глобального средства манипуляции человеческим сознанием. Основываясь на трудах европейских философов и анализе фактических данных современного религиоведения, автор статьи делает прогноз относительно будущего постхристианского общества.

Ключевые слова: *постхристианское общество, археофутуризм, философия человека, «вечное возвращение», «философия будущего».*

The article on the new social phenomenon today reflecting on the essential aspects of Christianity, made accessible by removing the taboo on studying the Bible, familiar with the «Holy Scriptures» is accompanied by reevaluation of moral values, which contributes to a deeper understanding of world religions as a means of manipulation of the global human consciousness. Based on the works of European philosophers and analyzing evidence of modern religion, the author makes a prediction about the future of post-Christian society.

Key words: *post-Christian society, archeofuturizm, philosophy of man, the «eternal return», the «philosophy of the future».*

Постановка проблеми. Вперше футуристичний прогноз щодо «постхристиянської» епохи висловив відомий німецький філософ Людвіг Фейербах (1804-1872). Він же по праву вважається й автором цього філософсько-культурологічного терміна.

За Фейербахом, у світі вже починається *нова епоха – постхристиянська*. Релігія відмирає, її місце в культурі звільняється, і зайняти це місце повинна «філософія майбутнього». Він називає цю нову філософію антропологією. На думку філософа, божественною сутністю наділене саме внутрішнє (духовне) єство людини, яке ніби відокремлюється від неї й уявляється нам самостійною істотою, яку сама людина перетворює на «Творця», – писав він у праці «Сутність християнства» (The Essence Of Christianity) [1]. Мало хто з сучасних науковців наважився б порівняти такий підхід німецького мислителя з думками, висловленими ще століттям раніше

нашим вітчизняним філософом Григорієм Сковородою, який, між іншим, писав: «Віруймо, що Бог є в людськiм тілі. Є справжній він у тілі нашiм видимiм, неречовинний в речовиннiм, вiчний у тліннiм, один в кожнiм з нас і цілий в кожнiм. Бог у тілі, і тіло в Бозі, але не тіло Богом, ані Бог тілом» («Нарцис», переклад В. Шаяна) [2, с. 61]. Та насправді обох мислителів спорiднює не тільки незалежний від офіційної думки погляд на християнство як на гальмо суспільного розвитку, а й близька доля обох непересічних особистостей: «вільного» німецького і «мандрівного» українського філософів. Григорій Сковорода писав: «Не бійся смерті тілесно, бо будеш кожної хвилини терпіти смерть духовну». Саме він відкрив істину, що Бог присутній не тільки у Всесвіті, а й у кожній людині – пізнай себе! Отже, кожна особистість може знайти божественні задатки в собі та реалізувати їх для покращення світу. Ця концепція

була не тільки запереченням християнського антропоцентризму, а й суперечила всій Біблії, яку наш філософ відверто назвав «потопом зміїним», а її зміст забобонами («суєвір'ям») і «брехнями» підступного змія.

Виклад основного матеріалу. Християнський антропоцентризм радикально відрізняється від античного (ще язичницького) Протагорівського вчення про «людину – як мірило всіх речей». Антропоцентризм християнської апологетики, проголошує, що людина – вершина чи вінець творіння, отже, їй дозволено панувати над всіма істотами. Мало того, що християнство принизило Бога («Сина Божого»), звівши його на «грішну» землю, воно ще й оголосило людину «володарем природи», надавши їй право отримувати від навколишнього світу всі необхідні ресурси, навіть шляхом зневаги та утисків інших біологічних видів. Таке споживацьке ставлення до світу впродовж двох тисячоліть завдало непоправної шкоди екології планети, відірвавши людину від природи, заперечивши в самій людині її природне (божественне) ество. В цьому сенсі філософія Л. Фейєрбаха прямо протилежна християнській концепції «вінця творіння».

Людина для Л. Фейєрбаха – це найвище в ціннісному відношенні, абсолютна цінність. Для нього вельми важливо, щоб людина, як істота природна, жила в прямому контакті з природою, утворюючи з нею повний симбіоз (взаємовигідне співіснування). Як культурні феномени людської думки релігія і філософія мають бути об'єднані, причому нова філософія людини повинна увібрати в себе всі найкращі риси як релігії, так і філософії. Слабкість філософії, на думку Фейєрбаха, в її відірваності від «серця», манірній віддаленості від світу, теоретичному егоїзмі. Саме цей недолік і повинен бути усунений при злитті філософії та релігії майбутнього, а тому теоретична філософія повинна перетворитись у практичну філософію для повноцінного щоденного життя людини. За Фейєрбахом, життя природи та буття людини перебувають у глибокій єдності: людська сутність цілком гармонійно виявляє себе в людському існуванні. Тому «замість ворожого природі християнства та філософії гегелівського типу» – він пропонував «філософію Людини» [3].

За свої вільнодумні погляди Л. Фейєрбах був позбавлений викладацької праці, та незважаючи на це, він написав свій релігієзнавчий курс: «Цими словами, панове, я укладаю свої лекції бажаю лише, щоб мені вдалося те завдання, яке я собі поставив у цих лекціях, а саме: перетворити вас з друзів Бога на друзів людини, з віруючих – на мислителів, змолільників – на працівників, з кандидатів потойбічного світу – на дослідників цього світу, з християн, які, згідно з їхнім власним визнанням і усвідомленням себе «наполовину тваринами, наполовину ангелами», – на людей, на цілісних людей» («Сутність релігії» або «Лекції про сутність релігії») [1].

Безумовно, Л. Фейєрбах, наперекір офіційному остракізму, справив значний вплив на подальший розвиток європейської філософської думки, а його праці ще довгий час були джерелом натхнення для багатьох творців «філософії життя», історії та психології релігії, та навіть значною мірою й марксистської філософії.

Однак, чи не найвищого злету в переоцінці духовних вартостей християнства досяг феномен іншого німецького філософа Фрідріха Ніцше (хоча насправдівін походив зі слов'ян, його предки були польського походження). У праці «Так сказав Заратустра. Жадання влади», зокрема, в розділі «Антихристиянин», написаному в 1888 р., він робить радикальну ревізію християнства. Через усю творчість цього талановитого мислителя проходить ідеал духовного аристократизму, що знайшов своє вираження в ідеях «надлюдини», «волі до влади», «вічного повернення» – власне язичницьких цінностей, протилежних християнству. Німецьке Antichrist – двозначне: це й антихристиянин і антихрист – тому назва в перекладах іншими мовами інтерпретується по-різному. Відверто кажучи, назва надто шокуюча як для християн кінця XIX, так і для атеїстів XX століття, які досі не позбулися кайданів стереотипної думки, навіть на початку нашого XXI ст. З цього приводу Гійом Фай висловив думку, що нова ідеологія повинна бути «не антихристиянська, вона – нехристиянська і постхристиянська». Проте, під «антихристом» Ф. Ніцше розуміє зовсім не міфологізованого Люцифера чи Диявола, як це може здатися пересічному християнину – насправді він протиставляє архетипу Христоса і Діоніса: а по суті, християнський та античний світогляди і способи життєдіяльності. Його праця, як він сам написаву передмові, справді «належить небагатьом». Ціле XX століття в філософії Ніцше вбачали лише «нігілізм», йому хотіли навішати ярлик «ідеолога німецького нацизму», хоча він не був ні тим, ні іншим...

Можливо головна ідея Ніцше не розгадана нащадками й досі. Але сутність «вічного повернення всіх речей», осмислюване раз ще античними філософами, в натхненних працях Ніцше повертається до нас знову як доказ цього вічного закону життя. А саме, йдеться про циклічність розвитку людського суспільства, з вічно змінюваними періодами соціальної статичності і соціальної динаміки, з його почерговими злетами й падіннями, відродженнями і занепадами. Циклічна схема розвитку людства – протистоїть лінійній християнській парадигмі, з її початком («сотворенням») і кінцем світу («страшним судом»). Адже, «світ безначальний – перетворення вічне» (Г. Сковорода). Без переосмислення, переоцінки християнських «цінностей» нам не можливо пізнати цей закон. Саме Ф. Ніцше відкриває цілу епоху цього суспільного переосмислення нав'язаного всьому «прогресивному» людству аксіологічного хаосу.

Безумовно, можемо знайти цілу когорту предтеч переоцінки християнських вартостей, як у світовій, так і у вітчизняній філософії та літературі. Це і «Руська Трійця» (І. Вагилевич, Я. Головацький, М. Шашкевич), і Леся Українка, й І. Франко, і М. Коцюбинський, і Ю. Федькович і інші. Навіть великий український поет-мислитель Тарас Шевченко у вірші «Ликері» відверто зриває завісу з нав'язаного чужинцями божества:

... Не хрестись,
 І не кленись, і не молись
 Нікому в світі! Збрешуть люди,
 І візантійський Саваоф
 Одурить! Не одурить Бог,
 Карать і миловать не буде:
 Ми не раби його – ми люде! [4, с. 801].

Відчуття невідповідності християнських декларацій дійсному стану суспільної моралі в поета переростає у виразну бінарну опозицію «візантійського Саваофа» (чужого) і «Бога» (свого), під яким розуміється справжній Бог, не християнський караючий рабовласник, а інший – людський і справді люблячий Бог-батько, якому нема потреби дурити своїх дітей.

Доктор філософських наук Іван Франко (дисертація: «Про Варлаама і Йоасафа та притчу про однорожця»), поважний релігієзнавець і дослідник Біблії, якому так само, як і Л. Фейербаху, було відмовлено у викладанні на кафедрі філософії (через шалене цькування з боку «москвофілів»), не полишав займатися філософією та історією протягом усього свого життя. Так, у 1905 р. цей титан праці видав свою досі маловідому працю «Біблійне оповідання про Створення світу у світлі науки», в якій дав нищівну критику «святого письма», показавши тривалу боротьбу віри з наукою, а також звернув увагу на ті недоречності, на які пересічний читач переважно заплющував очі, вважаючи, що він чогось не розуміє. Франко, зокрема, писав: «Велика частина тих ніби божих слів, переданих нам у книгах Мойсея і пророків містить погані прокляття на різні народи, погрози і лайки, по нашому розумінню, зовсім не гідні божого імені. А в кінці малесенька частина чисто моральних приписів, як ось, приміром, відомі десять заповідей Божих містять у собі вимоги зовсім не такої високої моралі, щоб можна вважати їх впливом Божої премудрості. Таким чином, ми дійшли до того, що так звані Мойсеєві й інші гебрійські книги, хоч являються нам духовними пам'ятками шановної старовини і дуже цікавого народу, який многот літ перед Христовим різдвом дійшов до поняття одного Бога і за віру в нього зумів твердо постояти, все таки не можуть уважатися символом Божої премудрості, непомильним та обов'язковим для всіх людей і всіх часів, але були творами людей, та тому і виявляють людські хиби й помилки» [5].

Саме в цьому сенсі християнство постає як один з перших інтернаціональних «проектів» утримання людства в покорі. Глобальні програми підкорення всього людства купкою світових

олігархів, як правило, завжди ґрунтувалися на уніфікації релігійних ідей, інтернаціоналізмі, нав'язуванні вигідних для світового «олімпу» стереотипів мислення. Так звані світові або, точніше, інтернаціональні релігії, а слідом за ним матеріалістичні доктрини нав'язали людству спрощену прямолінійну схему «розвитку» знизу вгору, від «нижчого» до «вищого».

Стереотипна думка про безкінечний «науковий прогрес», за якою нібито сучасні наукові знання ближчі до істини, ніж знання давніх мудреців, досі поширена в академічній науці. Насправді такий підхід є хибним, бо заперечує природні закони еволюції людини і суспільства, розвитку духовності і культури. Все більше науковців на сьогодні відверто констатують, що сучасний стан людства свідчить не про розвиток, а про деградацію, не прогрес, а регрес. Впровадження в життя інтернаціональних та демократичних ідей вже призвело до втрати природної суспільної ієрархії всередині етносів, і як наслідок – створило хаос у людських спільнотах. Польський філософ Ян Стахнюк назвав цей регрес людства «*wspakultura*» – поняття, близьке до нашого «культура навиворіт» або російського «культура вспяť». У праці «Християнство і людство» він показав негативну роль християнства в суспільному житті. В одному з розділів цієї праці під назвою «Християнство як прихована вспакультура» він, зокрема, писав, що необхідно «здемаскувати хворобу вспакультури» [6, с. 24].

На думку французького філософа Рене Генона, кінець II – початок III тисячоліття супроводжується не тільки регресом та кризою сучасного світу, але й початком відродження традиційних духовних систем у багатьох країнах Європи. Сучасність (тобто початок XX ст.) він розумів, як епоху «завершення циклу» і переддень нової історичної епохи. У праці «Криза сучасного світу» він писав, що на сьогодні людство перебуває в стані суспільного хаосу: «Ми глибоко переконані, що політичний рівень цивілізації є не що інше, як зовнішнє, колективне вираження загально-прийнятого в даний період типу мислення. Тим не менше, нам не вдасться повністю обійти мовчанням ті аспекти сучасного хаосу, що насичують цю соціальну сферу. Як ми вже показали, при існуючому стані речей на Заході ніхто більше не займає місця, властивого йому відповідно до його внутрішньої природи. Саме це мається на увазі, коли говориться про відсутність у сучасному світі варнової системи. Варна в традиційному розумінні цього терміна є не що інше, як вираз *глибинної індивідуальної природи людини* з усім набором особливих схильностей, що злиті з цією природою і визначають кожного до виконання тих чи інших обов'язків» [7]. Поки суспільство не змінить «загальноприйнятий у даний період тип мислення», доти вихід із суспільної кризи буде неможливим.

Одночасно румунський релігієзнавець Мірча Еліаде розвинув ідею циклічного часу як найбільш

вартісного, тотожного з космічним, священним, міфічним часом, що заперечує християнську парадигму лінейного часу (сумнівного початку й безславного кінця людства). На думку М. Еліаде, історія (послідовність реальних фактів) суттєво програє перед міфом (знанням закономірностей і законів Всесвіту): «Знати міф – значить наблизитись до таємниці походження всіх речей. Інакше кажучи, людина дізнається не лише про те, яким чином усе виникло, але також і про те, яким чином виявити це і відтворити, коли все зникне» – писав він [8, с. 101]. Міф, на його думку, безчасовий, він долає рамки зовнішнього об'єктивного світу, відкриваючи світ ідеальний. Таким чином, для гармонійного людського суспільства вартісними можуть бути тільки релігії космосу (тобто природні, етнічні, ведичні), оскільки пізніші світові релігії з їхніми вже історизованими міфами і персонажами, догмами і проповідями аскетизму та непротивлення злу, зробили людину рабом Бога-рабовласника, чим заперечили не тільки закони природи, а й саме життя.

Якщо в кінці XIX ст. Фрідрігу Ніцше відкрилась ідея Вічного Повернення всіх речей, то вже іншимислителям XX ст., у тому числі й слов'янські, прийшли до висновку про неминучість повернення до витоків джерел власної духовної культури, яку було нагло знищено глобальною «релігією любові». Тобто вони, власне, передбачили відродження етнічної духовної культури як живої й творчої релігії, а отже – настання постхристиянської епохи [2; 5; 6; 7; 9; 10], яка поверне людство до втрачених колись давніх, але вже модернізованих згідно з сучасною філософською думкою, суспільних цінностей.

До постхристиянської епохи (точніше етапу її зародження) належить низка талановитих філософських та історичних праць, які досі не знайшли свого академічного відображення ні в сучасних наукових студіях, ні в навчально-виховних програмах вишів. Причина криється, насамперед, в глобальному підході до справи, адже всьому «прогресивному людству» нав'язані саме егалітарні стандарти мислення, хоча й дуже далекі від дійсного стану сучасного людського суспільства. Згадаймо опальних філософів, про яких вже йшлося: Сковорода, Фейєрбах, Ніцше, Франко... Та й взагалі, скільки їх, починаючи навіть від самого Сократа, постраждало через те, що висловлювали слушні думки в неслухний час! Тому, наукова совість підказує нам: якщо ми не знаємо про якісь явища життя, то це ще не означає, що цих явищ не існує. Відкидаючи частину філософської спадщини, ми спотворюємо справжню палітру світового мислительного процесу, затуляємо очі на ті сторони життя, які сьогодні комусь видаються невідповідними чи неpolitкоректними.

Доречно навести цілу низку імен, філософські та соціологічні думки яких тією чи іншою мірою можемо назвати постхристиянськими: Ю. Евола [10; 11], Р. Генон [7], М. Еліаде [9], Я. Стахнюк [6; 12], А. Вацик [13], В. Шаян [2], В. Костенко,

В. Безверхий, А. деБенуа [14], Г. Фай [15], П. Віаль, П. Кребс, Е. Баллас, В. Авдєєв [16], А. Добровольський [17], В. Істархов [18], Ж. Словінський [19], А. Маринкович-Обровська [20], М. Анжур [21; 22], Ігор Горевич [23], А. Баїч [24] та багато інших.

Зокрема, французький публіцист Ален де Бенуа пише: «Християнізація Європи, включення європейського духу в християнську систему мислення було однією з найбільш згубних подій в усій історії до наших днів – катастрофою в повному розумінні цього слова» [14].

Інший французький суспільствознавець Гійом Фай, автор знаменитої праці «Археофутуризм» висловлює надію на те, що майбутнє суспільство буде спроможне зберегти свої національні цінності тільки завдяки «консервативній революції», тобто відвоюванню своїх традиційних (консервативних) цінностей радикальним (революційним) шляхом. Отже, археофутуризм – оптимальне поєднання минулого з майбутнім. Таким чином, людство періодично, час від часу, схильне повертатися до давно забутих суспільних цінностей, свідченням чого нині є етнорелігійний ренесанс в Європі, деяких країнах Азії, і навіть у США [25].

Сплеск етнорелігійного романтизму кінця XX – початку XXI ст. дав цілу когорту талановитих майстрів слова в українській та слов'янських літературах. Варто також згадати наших талановитих земляків: В. Пачовського, О. Ольжича, Л. Мурович, Б.-І. Антонича, Р. Морозовського, Д. Береста, М. Іванченка, лауреата Шевченківської премії В. Колодійця, Я. Мотронюка, Я. Черногуза, В. Ралко, Г. Гайового, Б. Кононенка, Д. Шупту, О. Сінчук, В. Платонову, О. Рось, Р. Плотникову та багатьох інших літераторів, творчість яких носить відверто постхристиянський характер, містить критичне ставлення до нав'язаної глобальної аксіології, її поразеньських норм моралі, рабської поведінки, що суперечить самому життю. Водночас у цих творах возвеличується радість життя, цінність роду і народу, повага до істинних народних традицій, побожне ставлення до рідної землі й животної природи. Така нова хвиля в літературі вже претендує на окреслення її як оригінального літературного напрямку постхристиянської літератури [26]. Подібні тенденції спостерігаємо нині і в образотворчому мистецтві, де по-новому переосмислюється наша духовна спадщина, де давно забыті (чи призабуті) образи і цінності повертаються до нас уже в оновленій художній якості.

В Україні основоположником етнорелігійного відродження по праву вважається професор Володимир Шаян (1908-1974) – філософ, санскритолог, релігієзнавець і поет. Львів'янин, активний учасник національно-визвольних змагань (УПА), він, переслідуваний КДБ, змушений був залишити Україну в 1943 р. Його праці стали доступними для вивчення лише в незалежній Україні. На думку В. Шаяна, запорукою збереження народу, як етнічної спільноти, є етнічний міф. Тільки

усвідомлення свого божественного походження («ми – Дажбожі внуки») виховує гордість, людську гідність і заохочує до активної життєвої позиції. Етнічний міф – сукупність уявлень про походження народу, його героїв, звичаї та обряди, які надають смисл життю. Саме етнічний міф є основою Традиції.

В. Шаян писав, що слов'янський міф про походження народу закодований у самій етнічній назві: «ми стали славними, славлячи Богів, і тому названі слов'янами» – так пояснює нашу самоназву поетична збірка, відома під назвою «Велесова книга». Етнонім – це основа самовизначення племен, народів, общин, усього нашого суперетносу. Ця міфологема, як бачимо, тісно пов'язана зі слов'янською етнічною релігією. Саме вона поєднує минуле, теперішнє і майбутнє наших слов'янських народів, бо міф – це сукупність священних спогадів наших Пращурів. І ніякі біблійські міфи (з претензією на історичність їх дійових осіб) не можуть замінити нам рідних етнічних міфів слов'янської релігії [27].

Світові монотеїстичні релігії, сформовані на ґрунті авраамічного світогляду (християнство, іслам), є зразком спрощення етнічної картини світу. А всяке спрощення системи – шлях до її поступового знецінення, виродження і смерті. Саме професор В. Шаян надав сучасного філософського вигляду язичницькому богослов'ю давніх слов'ян. Традиційна природна релігія слов'ян заграла новими, і водночас таємничими барвами: так, вона політеїстична – Бог єдиний, але багатопроярний і кожен прояв його названий власним ім'ям: Сварог, Перун, Лада, Велес, Дажбог та інші. Таке багатство поетичних уявлень про світ і життя людей – є справжнім виявом народної душі наших пращурів. Слов'янські Боги, на відміну від християнського «трансцендентного» Бога (винесеного за межі природи), розлиті в самій Природі, вони присутні і в самій людині (тобто, іманентні). Тому кожен слов'янин – син Бога, його друг, його часточка. Таким чином, рідні Боги – справді, наші Предки, наша Земля, наша Природа. Отже, шкодити Природі – значить шкодити самому собі. З цього уявлення постає симбіоз нації з її рідними духовними сутностями, рідною землею, мовою, традицією, моральними нормами співжиття. Бути в гармонії з природою і суспільством не через «страх божий», а через усвідомлення своєї причетності до вічного. Вчений доходить висновку, що саме рідна віра для кожного народу – його власною духовною і навіть екологічною системою самозбереження етносу. Вона завжди була, а в деяких народів і досі залишається потужною альтернативою світовим релігійним системам, спрямованим на зміну психіки, світогляду і навіть ідентичності особи.

Окрім того, мислителі постхристиянського напрямку філософії звертають увагу на те, що в

світових релігіях винесення Бога за межі Всесвіту зробило його «потойбічним», недосяжним, «страшним і задрісним», чим завдало руйнівної шкоди не тільки світогляду, а й моральності здорових етносів. З прийняттям християнства в якості державної релігії в суспільстві Русі відбулася радикальна зміна аксіологічних детермінант, яка спричинила суспільне сум'яття, роздвоєння особистостей, невпевненість в собі, змусила йти на компроміси з власною системою морально-етичних цінностей. З появою християнства зникає культ сміливого національного героя, і на перше місце виходить культ «святого»-мученика. Сини Богів стають «рабами божими», рабами чужої релігії і згодом, як відомо з історії, рабами чужого етносу. Замість сміливої особистості з активною життєвою позицією віддається пріоритет слухняним, боязким, слабовольним масам. Матерія перемагає Дух. Свідченням цього є криваві навернення до віри христової, тривалі виснажливі війни християн з християнами («католики – православні»), інквізиція, христові походи, тотальний контроль церкви над свідомістю й поведінкою людей, місіонерські навали неорелігійних сект на пост-радянський простір, нахабна відверта боротьба за «душі людські», адже й сам Христос прагнув зробити своїх апостолів «ловцями людських душ». Сьогодні мета світових релігій стає все прозорішою.

Проте в цьому завершальному циклі (калі-юга) хотілось би виділити й оптимістичні ноти. Так, німецький філософ д-р Вілант Гопфнер пише: «Всі високоморальні риси, які ще й досі лишилися в нашому суспільстві, існують незважаючи на християнство, а незважаючи на нього» [28].

Поява постхристиянського світогляду в сучасному європейському суспільстві свідчить про настання нового етапу в духовній культурі етносів – чергове Повернення традиційних (етнонаціональних) духовних цінностей, про яке мріяв Ф. Ніцше. Відомі властивості води вічно обертаються: з неба – на землю, з землі – у річку, з річки (пара) знову підіймається у небо. Як вважали давні слов'яни, такий вічний кругообіг притаманний не тільки воді, але й душам людським, і тим ідеям та ідеалам, які вони приносять з собою в нове життя.

Висновки. Отже, ніцшеанське «вічне повернення всіх речей» стає зрозумілим в контексті традиціоналізму та закономірних природних процесів, у тому числі й розвитку суспільства як органічної людської спільноти, що періодично повертається до перевірених часом узвичаєних норм життя. Велика джерельна база постхристиянської літератури та філософської думки впродовж двох останніх століть переконливо доводить появу нових суспільних поглядів на духовну культуру людства. З цим уже не можна не рахуватися.

ЛІТЕРАТУРА

1. «The Essence Of Christianity» in Relation to «The Ego And Its Own» by Ludwig Feuerbach (translated by Frederick M. Gordon) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lsr-projekt.de/poly/enfeuerbach.html>.
2. Шаян В. Григорій Сковорода – лицар святої борні / В. Шаян. – Лондон, Торонто, 1973.
3. Булгаков С. Н. Религия человекобожества у Л. Фейербаха. – М., 1906.
4. Шевченко Т. Г. Кобзар. – Тернопіль: Богдан, 2009. – С. 801.
5. Франко І. Біблійне оповідання про Сотворення Світу в світлі науки / І. Франко. – Вінніпег, Ман., 1918 (або див. : Поема про Сотворення світу. – К. : МАУП, 2003).
6. Stachniuk J. Chrzesciansrwoaludzkość. – Wrocław, 1997.
7. Генон Р. Кризис современного мира / Р. Генон. – М. : Арктогея, 1991; або: <http://arctogaia.com/public/guenon/guenon.htm>
8. Міколейко З. Сліпий в Яссах. Еліаде і фашизм / З. Міколейко // *І. Незалежний культурологічний часопис*. – 200. – № 16. – С. 81–101.
9. Элиаде М. Трактат по истории религии / М. Элиаде. – М. : Алетея, 1999. – Т. 1–2.
10. Эвола Ю. Языческий империализм / Ю. Эвола. – М., 1994.
11. Эвола Ю. Оккультная война // *Атака*. – № 104. – С. 10–13.
12. Stachniuk J. Człowieczeństwo i kultura / J. Stachniuk. – Wrocław, 1996.
13. Wasyk A. Na pohybelkatolictwu / A. Wasyk. – Zadruga. – Wrocław, 1994.
14. Бенуа А. Де. Как можно быть язычником / А. Де. Бенуа. – М., 2004.
15. Фай Г. За что мы сражаемся? Идеологический словарь. / Г. Фай. – М., 2007.
16. Авдеев В. Преодоление христианства. Опыт адогматической проповеди / В. Авдеев. – М. : ТОО «Капъ», 1993.
17. Доброслав. Мать Земля. – М., 2005; Язычество как волшебство. – М., 2005.
18. Істархов В. Основи язичницького світорозуміння // *Сварог*. – 2011. – Вип. 23. – С. 22–25.
19. Словінський Ж. Язичницький світогляд // *Сварог*. – 2011. – Вип. 23. – С. 16–21.
20. Сунце – старшина словенського народу. Зборникрадова «Конференція о словенскомнаслеђу» // *А. Маринковић-Обровски*, аутор и урядник интернет-презентацие «Свевлад» – Србија, Белгород, 8 септембар, 2007 године.
21. Вратіслав. Старовіри Словенії // *Сварог*. – 2011. – Вип. 23. – С. 86–87.
22. Matjaž Anžur. Vojažkaz godoyina bodočihslovanov / Anžur. Matjaž. – ZaložništvoJutro, 2006.
23. Gorewicz I. Boreki Bogowie Slowian / I. Gorewicz. – Szczecin, Triglaw, 2009.
24. Баић А. Велика Боги Ња Словена. – Веоград: Пешић и синови, 2007.
25. Лозко Г. Європейський етнорелігійний ренесанс: витоки, сутність, перспективи (на матеріалі відродження етнорелігій у європейських країнах). – К. : Такі справи, 2006. – 424 с.
26. Лозко Г. Рідна Віра в літературному процесі ХХ – ХХІ ст. / Г. Лозко // *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства (Збірник наукових праць)*. – Вип. 16. – Ужгород, Видавництво УжНУ «Говерла», 2001. – С. 178–183.
27. Шаян В. Віра предків наших / В. Шаян. – Гамільтон, Канада, 1987.
28. Гопфнер В. Хронологія християнського завоювання Західної Європи / В. Гопфнер // *Антологія християнства. Хрестоматія з релігієзнавства та культурології. Серія: «Пам'ятки релігійної думки України-Русі» / За загальною ред. докт. філос. наук Г. Лозко (Упорядники: Лозко Г. С., Борисюк І. В., Богород А. В.). – Третє видання : Тернопіль. – Вид. «Мандрівець», 2010. – 376 с.*

Рецензенти: Васильєв Я. В., д.психол.н., професор;
Гавеля В. Л., д.філос.н., професор.

© Лозко Г. С., 2012

Дата надходження статті до редколегії 16.10.2012 р.

ЛОЗКО Галина Сергіївна – доктор філософських наук, професор кафедри соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: релігієзнавство, етнологія релігії, соціологія релігії.